

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1995 metai

VILNIUS **pradai** 1996

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1995

VILNIUS 1996

INSTITUT LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1995

VILNIUS 1996

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-22-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1996

HENRIKAS ŠADŽIUS

**KARINĖS ČEKISTINĖS OPERACIJOS LIETUVOJE
ANTROJO PASAULINIO KARO PABAIGOJE**

Įvadas

Buvusioje Tarybų Sąjungoje KGB ir jos pirmtakų Vidaus reikalų liaudies komisarariato ir Valstybės saugumo liaudies komisarariato (VRLK—VSLK) politinės, represinės struktūros buvo praktiškai savarankiškos „valstybės valstybėje“. Jų įtakos sferoje, ypač stalinizmo metais, buvo ne tik politiniai, bet ir kariniai, ekonominiai, kultūriniai klausimai. Todėl šios veiklos nagrinėjimas turi svarbią mokslinę reikšmę.

Remdamiesi išlikusia ir disponuojama archyvine medžiaga, dabar jau galime pateikti ir įvertinti TSRS ir Lietuvos tarybinių saugumo organų veiklą įvairiuose istorijos etapuose. Šiandien turime galimybę panagrinėti ir tokį istoriniu požiūriu aktualų mūsų tautos istorijos stalinizmo metais klausimą, kaip saugumo organų karinių struktūrų strategija ir taktika kovoje su tautiniu ginkluotu pasipriešinimu Lietuvoje.

Paskutiniais Vokietijos—Tarybų Sąjungos karo metais politinės konjunktūros pasikeitimai turėjo įtakos TSRS VRLK—VSLK strategijai ir taktikai, dėjo naujus akcentus. Tačiau nesikeitė esminis vyriausybės, Komunistų partijos ir jos represinių struktūrų uždavinys — išlaikyti savo rankose Baltijos valstybes, likviduoti bet koki tautinį pasipriešinimą. Tam buvo naudojamos įvairios priemonės. Vieną pagrindinių funkcijų vykdė VRLK įvairių kariuomenės rūšių bei VSLK ypatingos paskirties daliniai.

Dėl subjektyvių ir objektyvių priežasčių straipsnyje nagrinėjamas klausimas istoriografijoje iki pastarojo meto nebuvo plačiau nušviestas. Iš esmės jis neaptariamas ir K. Girniaus, A. Rakūno bei V. Vaupšo knygoje¹. Pirmasis to negalėjo padaryti, nes neturėjo galimybių remtis archyviniais dokumentais, antrieji — dėl tuometinės tarybinės oficialiosios politinės nuostatos, marksistinės metodologijos postulatų ir dokumentų šia tema įslaptinimo.

Pastaraisiais metais pasirodžiusiuose istorikų A. Anušausko, E. Grunskio straipsniuose paliečiami tik kai kurie šios temos fragmentai². Nagrinėjamas klausimas iš esmės neatsispindi ir „Laisvės kovų archyvo“ skelbiamoje medžiagoje³.

Straipsnio pagrindą sudaro dokumentinė medžiaga, kadaise rengta įvairių represinių struktūrų ir šiuo metu saugoma Rusijos Federacijos valstybiniame archyve (toliau — RFVA): TSRS VRLK sekretoriате (tuometinis viršininkas — valstybės saugumo 3-iojo rango komisaras S. Mamulovas) sukaupta medžiaga; TSRS VRLK Kovos su banditizmu valdybos (viršininkas — valstybės saugumo 3-iojo rango komisaras A. Leontjevas) informaciniai-analitiniai pranešimai; TSRS VRLK centrinių operatyvinių grupių vadovų (I. Serovo, S. Kruglovo, B. Kobulovo, A. Apolonovo), komandiruočių į Lietuvą, specialūs ar tarnybiniai pranešimai, ataskaitos; Lietuvos TSR VRLK—VSLK komisarų J. Bartašiūno, A. Guzevičiaus, D. Jefimovo bei TSRS VRLK—VSLK įgaliotinio Lietuvai I. Tkačenkos tarnybiniai pranešimai. Be to, keli dokumentai panaudoti iš Rusijos naujausiosios istorijos archyvinių dokumentų saugojimo ir tyrimo centro (toliau — RNIC).

Kalbėdami apie VRLK—VSLK kariuomenės dalinių veiklą likviduojant ginkluotą pasipriešinimą Lietuvoje nagrinėjamoju laikotarpiu, pasirėmę turima archyvine medžiaga, galime skirti tris pagrindines stambias karines čekistines operacijas:

I operacija — 1944 m. rugsėjis,

II — " — — 1944 m. gruodis,

III — " — — 1945 m. birželis—rugpjūtis.

Visai galimas daiktas, kad mūsų išskirtos operacijos bei jų chronologinės ribos oponentų gali būti ginčytinos. Tačiau turima medžiaga, nors ir su tam tikromis išlygomis, leidžia užčiuopti būdingas kiekvienai operacijai tendencijas, jų chronologiją. Kad pateiktoji chronologinė schema būtų gyvesnė ir neatrodytų kaip grynai „kabinetinė“ konstrukcija, pabandysime iš autentiškos, represinių organų sukauptos medžiagos atkurti istorinį kiekvienos organizacijos paveikslą.

Kartu pabrėžtina, kad tam tikri politinės konjunktūros pasikeitimai (pirmiausia priklausę nuo Sąjungininkų tarpusavio santykių) atskirais laiko tarpais nulėmė naujų represinių organų veiklos taktikos elementus, sudėjo naujus akcentus. Tačiau nuo esminio strateginio uždavinio — likviduoti ginkluotą tautinį pasipriešinimą Lietuvoje — niekada nebuvo nukrypta.

Plačiau apibūdinsime kiekvieną aukščiau minėtų represinių struktūrų operaciją. Straipsnyje neaptariamos ginkluoto sąjūdžio atsakomosios akcijos. Tai atskiro tyrinėjimo objektas.

Ivanas Serovas Lietuvoje

Ši pavardė besidomintiems prieškario ir pokario deportacijų, ginkluoto ir neginkluoto pasipriešinimo Lietuvoje stalinizmo metais istorija, daug ką sako.

Mūsų nagrinėjamu laikotarpiu Ivanas Serovas, valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras, buvo trečiasis iš septynių tuo metu buvusių L. Berijos pavaduotojų (pir-

masis pavaduotojas buvo S. Kruglovas, valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras; antrasis — V. Černyšovas, valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras, vadovavęs GULAG'ui ir kalėjimams, ketvirtasis — A. Apolonovas, generolas pulkininkas, kartu ir vyriausiasis VRLK kariuomenės viršininkas)⁴.

1944 m. liepos 16 d. I. Serovas atvyko į Vilnių. Jis rūpinasi įslaptinto Vyriausiosios karinės vadovybės komandinio punkto statyba, koordinuoja kelių Raudonosios armijos frontų užnugario apsaugos VRLK kariuomenės dalinių veiklą, vadovauja represinių organų struktūrų atkūrimui, organizuoja pirmą Lietuvos teritorijoje ištinę valymo operaciją ir t.t. Vykdamas į Vilnių, I. Serovas planavo Lietuvoje būti apie dvi savaites. Tačiau „reikalai“ padarė pataisų, ir Lietuvoje jis išbuvo iki spalio pradžios, t.y. beveik 2,5 mėnesio. (Iš Lietuvos buvo pasiųstas į Lenkiją.)

Kokius konkrečius uždavinius jis vykdė Lietuvoje? Kodėl užtruko jo komandiruotė? Kad atsakytume į šiuos klausimus, turime grįžti atgal.

1944 m. liepos 4 d. Raudonosios armijos 1-ojo Pabaltijo fronto kariuomenės daliniai, vydami vokiškuosius okupantus iš šiaurės rytų (vadas — armijos generolas I. Bagramianas), o liepos 7 d. 3-iojo Baltarusijos fronto kariuomenė iš pietryčių (vadas — armijos generolas I. Černiachovskis) įžengė į Lietuvą. Lietuvos teritorijoje prasidėjo mūšiai, kurie truko iki 1945 m. sausio pabaigos.

Karo metais kiekvieno Raudonosios armijos fronto užnugarį saugojo keliais ešelonais išsidėstę VRLK kariuomenės įvairių rūšių daliniai. Jie visi buvo pavaldūs VRLK fronto užnugario apsaugos kariuomenės viršininkui. 3-iojo Baltarusijos fronto, kurio kariuomenė užėmė Vilnių, Kauną ir kurio daliniai beveik pusę metų buvo dislokuoti Lietuvoje, VRLK kariuomenės fronto užnugario viršininkas buvo generolas majoras I. Liubyjus, o 1-ojo Pabaltijo fronto (užėmusio šiaurinę ir vakarinę Lietuvą) — generolas majoras V. Serebriakovas⁵.

Į VRLK užnugario kariuomenės funkcijas įėjo nedidelių atsilikusių ir besislapsstančių priešo kariuomenės grupių likvidavimas, parašutininkų gaudymas, prieš agentūros demaskavimas, Raudonosios armijos dezertyrų ir besislapsstančio nuo šaukimo į frontą jaunimo gaudymas, civilinių gyventojų filtravimas, kova su vietos gyventojų ginkluotomis politinėmis grupuotėmis.

Frontui traukiantis į Vakarus, slinko ir VRLK daliniai, kai kurias savo funkcijas perduodami susikūrusiems vietiniams represiniams organams ir jiems pavaldiems naujiems VRLK kariuomenės daliniams, tiesiogiai jau nesusijusiems su fronto užnugario aptarnavimu. Naujųjų VRLK karinių dalinių pagrindinis uždavinys buvo kovoti su „liaudies priešais“, slopinti tautinį ginkluotą pasipriešinimą.

VRLK—VSLK vyriausioji vadovybė kiekvienam frontui paskirdavo savo įgaliotinį, kuris turėjo koordinuoti VRLK fronto užnugario įvairių kariuomenės dalinių ir atsikūrusių vietinių saugumo organų darbą. Tokio įgaliotinio funkcijas 3-iojo

Baltarusijos fronto užnugaryje nuo 1944 m. rudens vykdė valstybės saugumo komisaras Ivanas Tkačenka, kuris vėliau pasiliko Lietuvoje ir tapo vienu iš pagrindinių kovos prieš ginkluotą sąjūdį organizatorių⁶.

Tačiau ir tokios Raudonosios armijos užnugario kontrolės L. Berijai atrodė per maža. Karo metais Raudonosios armijos pagrindinėms — iš pradžių atsitraukimo, o vėliau puolimo — kryptims jis skyrė savo pavaduotojus, kurie ne tik koordinavo 2-ojo ir 3-ojo frontų VRLK užnugario kariuomenės veiklą, bet ir kartu su Gynybos ministerijos Kontržvalgybos valdybos „Smerš“ darbuotojais vietoje sprendė visus klausimus.

Šiuos klausimus pirmiausia ir sprendė I. Serovas, atvykęs į Vilnių⁷. Jis tuo metu koordinavo trijų frontų: 3-ojo Baltarusijos, 1-ojo Pabaltijo ir Leningrado užnugario apsaugos VRLK kariuomenės dalinių veiklą.

Karo ir pirmuoju pokario laikotarpiu į TSRS VRLK sistemą įėjo daug jam pavaldžios kariuomenės, kurios viršininkas buvo generolas pulkininkas A. Apolonovas, L. Berijos pavaduotojas VRLK kariuomenei. Jam tiesiogiai pavaldžios buvo trys vyriausiosios valdybos: užnugario kariuomenės, pasienio kariuomenės, vidaus kariuomenės. Be to, kaip savarankiškos valdybos su savo kariniais daliniais funkcionavo konvojinės, geležinkelių apsaugos, ypač svarbių pramonės objektų apsaugos, vyriausybės ryšių. Vienos iš šių valdybų turėjo po 2—3, kitos — po keliolika divizijų.

Visų šių VRLK kariuomenės rūšių daliniai paskui veikiantį frontą slinko į Vakarus ir 1944 m. vasarą ir rudenį atsidūrė Lietuvoje. Vertikaliai kiekvienas iš šių dalinių buvo pavaldus savo vadovybei Maskvoje, horizontaliai — iš pradžių I. Serovui, o nuo 1944 m. rudens — VRLK—VSLK įgaliotiniui Lietuvoje I. Tkačenkai.

Taigi jau 1944 m. vasarą ir rudenį mūšių Lietuvos teritorijoje metu čia dislokuojama įvairių rūšių VRLK kariuomenė, kuri taip pat aktyviai dalyvauja kovoje prieš besiformuojantį ginkluotą pasipriešinimą.

Be jau minėtos VRLK užnugario kariuomenės, kurios daliniai vykdė specifines funkcijas ir, traukiantis frontui į Vakarus, iš lėto paliko Lietuvos teritoriją, 1944 m. vasarą Lietuvoje jau atsiranda pirmieji, pastoviai dislokuojami VRLK daliniai, specialiai skirti kovai su ginkluotu pasipriešinimu ir TSRS sienų apsaugai.

Gerai informuoti apie situaciją krašte, jau 1944 m. liepos 13 d. I. Serovas ir A. Apolonovas prašo L. Berijos sutikimo perkelti į Lietuvą J. Bartašiūno dispozicijon 4 pasienio kariuomenės pulkus, iš viso 5600 žmonių, kurie „/.../ užtikrintų operatyvines-čekistines ir karines priemones valant kraštą nuo priešišku elementų ir likviduojant pavienes priešo grupes, užsilikusias teritorijoje /.../“⁸. L. Berija duoda sutikimą.

1944 m. rugpjūčio pradžioje į Lietuvą buvo perkelta 4-oji VRLK vidaus kariuomenės šaulių divizija (vadas — generolas majoras P. Vetrovas)⁹. Divizija prieš tai

dalyvavo čečėnų, ingušų ir Krymo totorių deportacijose. Iš pradžių divizija buvo sutelkta Rytų Lietuvoje. Vėliau jos pulkai dislokuojami šitaip: 261 p. — Marijampolėje, 25 p. — Vilniuje, 137 p. — Utenoje, 298 p. — Alytuje. Operatyviniu atžvilgiu atvykusi divizija buvo pavaldi Pabaltijo apygardos VRLK vidaus kariuomenės viršininkui ir TSRS VRLK vidaus kariuomenės vyriausiajai valdybai (viršininkas — generolas leitenantas Šeredega) Maskvoje.

TSRS valstybinis gynybos komitetas 1944 m. balandžio 8 d. priėmė nutarimą dėl pasienio apygardų TSRS europinėje dalyje sudarymo. TSRS pasienio kariuomenės vyriausiosios valdybos viršininko generolo leitenanto N. Stachanovo įsakyму suformuojama Lietuvos pasienio apygarda, kurios viršininku skiriamas plk. (vėliau — generolas majoras. — H.Š.) M. Byčkovskis. Į apygardos sudėtį įėjo 3 pasienio būriai (pulkai), kurie, rugpjūčio mėn. atvykę į Lietuvą, nuosekliai išsidėsto nuolatinėse dislokacijos vietose: 23 p. — Kretingoje, 94 p. — Marijampolėje, 97 p. — Tauragėje¹⁰.

Be minėtųjų, Lietuvos teritorijoje buvo dislokuota ir kitų VRLK kariuomenės dalinių.

Lietuvos teritorijoje už geležinkelio tiltus, geležinkelio stotyse vandens bokštus ir apskritai geležinkelio apsaugą buvo atsakingas 14 geležinkelių apsaugos divizijos 211 pulkas¹¹, dislokuotas Kaune (vadas — papulkininkis Kaminskis). Divizijos štabas kurį laiką (iki 1944 m. pabaigos) buvo Vilniuje (vadas — generolas majoras A. Krylovas).

Kaip 1944 m. liepos 21 d. informacijoje nurodo VRLK konvojinės kariuomenės viršininko pavaduotojas plk. F. Spasenska, Baltarusijos 3-iojo fronto komandinį punktą saugojo šios kariuomenės 37 divizijos 135-asis atskirasis batalionas (454 žmonės)¹². Šis dalinys saugojo komandinį punktą, laikinai dislokuotą Varėnoje, lauko ligoninę, vykdė patruliavimą. Tačiau svarbiausia jo funkcija buvo karo belaisvių konvojavimas iš pafrontės zonos.

Pirmajame etape pafrontės sąlygomis, dar tik formuojantis ginkluotam pasipriešinimui Lietuvoje, VRLK kariuomenės visų rūšių daliniai daugiau dirbo „profilaktinį“ darbą. Tačiau jau ir šiame etape užfiksuojami pirmieji VRLK kariuomenės dalinių susirėmimai su pirmaisiais partizanų būriais.

1944 m. rugpjūčio 8 d. pasienio kariuomenės vadas generolas leitenantas N. Stachanovas informuoja L. Beriją¹³, kad Lietuvos pasienio apygardos 94 pasienio pulkas, šukuodamas Kaišiadorių—Alytaus—Varėnos rajonų miškus, nuo liepos 23 iki rugpjūčio 1 d. turėjo keletą susirėmimų su smulkiomis besitraukiančios vokiečių armijos grupėmis. Nukauti 3 karininkai ir 60 kareivių, sulaikyti 59 vokiečių, 9 — Armijos Krajovos ir 2 buvusios generolo A. Vlasovo armijos kareiviai. Kol kas apie susirėmimus su lietuviais šiame rajone nekalbama.

Apie savo veiklą reguliariai informavo ir 4-osios VRLK divizijos vadovybė. 1944 m. rugsėjo 5 d. divizijos vadovybė (vadas — P. Vetrovas, štabo viršininkas — pulkininkas Solianikas) siunčia kovinį pranešimą Nr. 6 I. Serovui ir TSRS VRLK vidaus kariuomenės viršininkui generolui leitenantui Šeredegai apie divizijos 25 pulko dalinių susirėmimus su ginkluotais lietuvių būriais Zarasų apskrities Antazavės valsčiuje. Toje pačioje informacijoje pranešama, kad aktyvėja šių būrių veikla, kad, remiantis agentūriniais pranešimais, nustatyta, jog Antazavės valsčiuje susiformavęs būrys turi apie 350, Imbrado — 300, Dusetų — 100, Salako — 150 žmonių¹⁴.

1944 m. vasarą VRLK kariuomenės daliniai patiria pirmąsias nesėkmes — žūva pirmieji jų kariai užfrontės sąlygomis. Tai buvo kažkas nauja, nes iki tol Rusijos ir Baltarusijos teritorijose VRLK daliniams tokių įvykių nepasitaikė. Kita vertus, VRLK kariuomenės dalinių kariai žūdavo ne tik koviniuose susirėmimuose su ginkluotomis grupėmis. 1944 m. liepos 27—28 naktį vokiečių aviacija (apie 40 lėktuvų, iš kurių 3 buvo numušti) bombardavo Vilnių. Antskrydžio metu viena bomba pataikė į VRLK 4-osios divizijos štabą. Žuvo 7 ir buvo sužeista 10 karininkų ir kareivių¹⁵.

Užnugario saugumui užtikrinti. I. Serovas duoda nurodymą 3-jojo Baltarusijos fronto užnugario apsaugos VRLK kariuomenės viršininkui generolui majorui I. Liubujui organizuoti ištisinį gyvenviečių, geležinkelio stočių patikrinimą, miškų masyvų šukavimą. 1944 m. rugsėjo 1—8 d. fronto kontroliuojamoje Lietuvos dalyje (apytikriai į pietus nuo Vilnius—Kaunas linijos) buvo atlikta pirmoji masinė Lietuvos gyventojų tikrinimo ir vietovių šukavimo operacija¹⁶. VRLK kariuomenės kareiviai išmaišė visus didžiuosius miškus, šukavo kiekvieną įtartą vietą, kratė sodybas. Buvo atliekama sulaikytų asmenų filtracija, iš gyventojų buvo atimami ginklai ir radijo imtuvai, šaukiamąjį amžiaus jaunimas buvo siunčiamas į surinkimo punktus ir pan. Apibendrinamas šios operacijos rezultatus, I. Serovas 1944 m. rugsėjo 14 d. rašė L. Berijai, kad jis davė nurodymą ir 1-ojo Pabaltijo fronto užnugario apsaugos VRLK kariuomenės viršininkui generolui majorui V. Serebriakovui nuo rugsėjo 10 d. organizuoti tokią pat operaciją, nes ir ten, kaip nurodo I. Serovas, jau pastebėta „ginkluoto pogrindžio“ būrių veikla¹⁷.

Taigi I. Serovo Lietuvoje buvimo laikotarpiu į Vakarus besiritantis frontas dar tebetrikdė dalies Lietuvos gyventojų ramybę. Bet kaskart vis labiau ją ėmė trikdyti VRLK kariuomenės veiksmai. Ginkluotas pasipriešinimas formavosi, stiprėjo. Kaip atsakas į VRLK kariuomenės vykdomas akcijas (pirmiausia, jaunimo gaudymą į Raudonąją armiją) krašte įvyko pirmieji ginkluoti susirėmimai, stiprėjo ir neginkluotas priešinimasis.

Kadangi 1944 m. rugpjūčio pabaigoje fronto linija Lietuvoje kuriam laikui sustojo ties riba Mažeikiai—Kursėnai—Raseiniai — į rytus nuo Šakių—Virbalio¹⁸, tuo ir

pasinaudojo TSRS VRLK vadovybė. 1944 m. rugsėjo 1 d. ankstų rytą 3-iojo Baltarusijos, o rugsėjo 10 d. naktį 1-ojo Pabaltijo frontų užnugario apsaugos kariuomenės viršininkai gavo užduotis: jų frontų kontroliuojamoje Lietuvos teritorijoje skubiai ir kiek galint slaptai organizuoti gyventojų patikrinimą, ištisinį kaimų vietovių bei miškų šukavimą. Kelių sankryžose, geležinkelių stotyse buvo įrengti papildomi kontrolės punktai. Ši operacija buvo įvykdyta vien TSRS VRLK reguliariosios kariuomenės jėgomis. Joje dalyvavo 12 tuo metu Lietuvos teritorijoje dislokuotų VRLK kariuomenės pulkų, apie 17 tūkst. karių. Operacijai vadovavo ir jos eigą kontroliavo pats I. Serovas.

1944 m. vasarą ir rudenį Lietuvoje veikė kelios jungtinės VSLK—VRLK operatyvinės grupės, kurioms vadovavo iš Maskvos atsiųsti aukšti valstybės saugumo pareigūnai. Kaune dislokuotai operatyvinei grupei vadovavo valstybės saugumo komisaras Suchodolskis, Ukmergėje — valstybės saugumo papulkininkis Gračiovas, Marijampolėje — valstybės saugumo pulkininkas Smirnovas, Alytuje — valstybės saugumo pulkininkas Safonovas ir t.t.¹⁹ Operatyvinę grupę sudarydavo nuo 30 iki 70 operatyvinių darbuotojų. 1944 m. spalio 20 d. Marijampolės operatyvinėje grupėje dirbo 60 žmonių (VSLK — 34, VRLK — 26 žmonės)²⁰. Tačiau operatyvinės grupės laukto efekto nepadarė. Rudeniop plėtėsi socialinė ginkluoto pasipriešinimo bazė, daugėjo būrių, o juose — kovotojų.

Lietuvos baudžiamųjų organų vadovybė (J. Bartašiūnas, A. Guzevičius) siunčia aliarmuojančius „specpranešimus“ į Maskvą. Apie vis grėsmingesnę situaciją pranešinėja ir komandiruotieji į respubliką emisarai.

L. Berijos ir V. Merkulovo žinybos reguliariai informuoja Staliną, Molotovą, Malenkovą apie padėtį Lietuvoje. Stalinas reikalauja imtis ryžtingesnių priemonių. Taip dienos šviesą išvysta pirmasis abiejų žinybų bendrai parengtas direktyvinis įsakymas, davęs pradžią beprecedentiniams teisėtumo pažeidimams, masiniam agentų verbavimui, kovos prieš „ginkluotą pagrindį“ stiprinimui.

1944 m. spalio 12 d. su L. Berijos ir V. Merkulovo parašais pasirodo bendras TSRS VRLK—VSLK įsakymas Nr. 001257/00388 „Dėl antitarybinio pagrindžio ir ginkluotų gaujų likvidavimo Lietuvos TSR teritorijoje“²¹.

Keliolikos punktų įsakymas įpareigojo Respublikos vidaus reikalų ir Valstybės saugumo liaudies komisariatų bei atitinkamų centrinio aparato valdybų vadovybę „organizuoti“, „pagerinti“, „sustiprinti“, „kontroliuoti“ ir t.t. įsakymo vykdymą. Įsakyme buvo ir keli konkretūs punktai, tiesiogiai įpareigojantys J. Bartašiūną, A. Guzevičių.

Kadangi jau buvo surinkta informacija apie pasipriešinimo sąjūdžio ir „ginkluoto pagrindžio“ struktūrą, tai vienas iš įsakymo punktų įpareigojo: „4. Kasdieni-

niame agentūriniame operatyviniame darbe, persekiojant antitarybinį pagrindį, svarbiausią dėmesį skirti banditinių gaujų vadeivų, antitarybinių pagrindinių organizacijų vadovų suėmimui ar likvidavimui, agentūrinių operatyvinių priemonių, užtikrinančių konspiratyvinių butų ir vadovų tarpusavio ryšių nustatymą, organizavimui; siekiant nustatyti antitarybinio pagrindžio vadovaujančių centrų buvimo vietas, pasiūsti į jį patikrintą mūsų agentūrą, kad vėliau šiuos centrus būtų galima likviduoti²².

Centrinė VRLK—VSLK vadovybė nebuvo patenkinta ir Lietuvoje dislokuotų VRLK kariuomenės dalinių veikla kovojant su ginkluotomis grupėmis ar jas persekiojant. Todėl vienas iš įsakymo punktų reikalavo: „6. Kasdieniniame darbe su agentūra pasiekti, kad būtų laikomasi taisyklės, jog karinės čekistinės operacijos, likviduojant ginkluotas gaujas, būtų pagrįstos išankstiniu agentūriniu darbu, nustatant gaujų bazavimosi vietas, vadovaujančiųjų skaičių, ginkluotę, išaiškinant galimus atsitraukimo kelius²³“.

Apskritai dauguma įsakymo punktų buvo skirti agentūriniam darbui stiprinti, agentams įvairiais būdais infiltruoti į pasipriešinimo sąjūdžio organizacijas ir ginkluotus būrius.

Paskutiniame įsakymo punkte buvo užrašyta: „8. Siekiant sustiprinti VRLK—VSLK apskričių ir valsčių organų darbą, pasiūsti į Lietuvos TSR 18 VRLK sričių valdybų kovos su banditizmu skyrių viršininkų²⁴“.

Minėtas įsakymas davė naują impulsą VRLK—VSLK suaktyvinti kovą su ginkluotu pasipriešinimu Lietuvoje.

1944 m. spalio viduryje 3-iojo Baltarusijos fronto kariuomenės daliniai peržengė Rytų Prūsijos sieną. Pietų Lietuvoje neliko vokiečių kariuomenės. Tuo pat metu 1-ojo Pabaltijo fronto kariuomenė, puldama Žemaitijoje, pasiekė Baltijos pajūrį. Metams baigiantis, visa Lietuvos teritorija, išskyrus Klaipėdą, buvo Raudonosios armijos užimta. Baigėsi nacių okupacija.

Sergejus Kruglovas vadovauja 1944 m. gruodžio mėn. slopinimo operacijai

Su Sergejaus Kruglovo, 1944—1945 m. ėjusio TSRS VRLK komisaro pirmojo pavaduotojo, o 1946—1953 m. — ministro pareigas, vardu susijusios visos akcijos prieš pasipriešinimo judėjimą, „ginkluotą pagrindį“. Šis žmogus vykdė ir Lietuvos gyventojų deportacijas pokario laikotarpiu.

Kaip jau minėta, 1944 m. rudenį Lietuvos tautinio pasipriešinimo jėgos stengėsi sužlugdyti Lietuvos jaunimo mobilizacijos į Raudonąją armiją kampaniją. Buvo

tikimasi, kad greitai laiku gali tecti formuoti savus reguliarius karinius dalinius (tai būtų buvę galima, jei būtų prasidėjęs TSRS ir sąjungininkų karas). Šaukiamojo amžiaus vyrams buvo patariama apsirūpinti fiktyviais dokumentais, slapstytis namuose, pas gimines, kaimynus arba eiti į miškus.

Todėl 1944 m. rudenį į ginkluotą pagrindį įsiliejo daug jaunimo, kuris praktiškai tuo metu dar nebuvo pasirengęs ginkluotai kovai. Vieni jų iš karto žuvo, kiti, pasinaudoję amnestija, pasitraukė. Tačiau daugelis susiejo savo likimą su ginkluotu pasipriešinimu.

Rudenį VRLK—VSLK operatyviniai darbuotojai, kariniai daliniai patyrė rimtų nuostolių. Centrinei vadovybei kėlė nerimą ir susirūpinimą tai, kad užfrontės sąlygomis žūva tiek daug kareivių ir karininkų. Nuolat gaudama informaciją iš Lietuvoje veikusių VRLK—VSLK operatyvinių grupių, centrinė saugumo organų vadovybė Maskvoje nutarė imtis kardinalių priemonių, kad pakirstų pasipriešinimą ir likviduotų „ginkluotą pagrindį“ Lietuvoje. Juolab kad to reikalavo ir TSRS tarptautinė padėtis. Artėjo naujas sąjungininkų valstybių aukščiausiųjų vadovų pasitarimų raudas. Šį kartą jis turėjo įvykti TSRS teritorijoje — Kryme.

1944 m. gruodžio pradžioje į Vilnių realizuoti VRLK—VSLK įsakymą Nr. 001257/00388 atvyko pats S. Kruglovas. Nors iki jo atvykimo Vilniuje jau buvo keli atsakingi VRLK—VSLK centrinio aparato darbuotojai, kurie reguliariai siuntė analitinę informaciją į Maskvą, tačiau S. Kruglovo tai nepatenkino. Atvykęs su gausiu savo aparato darbuotojų būriu, jis pats smulkiai išanalizavo esamą padėtį ir savo samprotavimus bei pasiūlymus išdėstė specialiuose pranešimuose, tarnybiniuose raportuose L. Berijai.

1944 m. gruodžio 13 d. iš Vilniaus S. Kruglovas „VČ“ ryšiu perdavė L. Berijai 12 puslapių tarnybinių pranešimą „Apie lietuviškąją nacionalistinę pagrindį ir priemones likviduojant ginkluotas gaujas Lietuvos teritorijoje“²⁵. Pranešime jis apibūdina to meto situaciją Lietuvoje ir konstatuoja, kad: 1. Nepakankamai įvertinama „ginkluoto pagrindžio“ būrių vadovybė, kurią sudaro tiek pasilikę kadriniai vokiečių armijos karininkai, tiek prieškarinės lietuviškos armijos karininkai; 2. Gan plati „ginkluoto pagrindžio“ socialinė bazė, kuri turi tendenciją augti; 3. Nepaisant VRLK—VSLK organų taikomų įvairiausių priemonių, frontui slenkant į Vakarus, toliau daugėja ginkluotų būrių. Rugsjūčio mėn. jų užregistruota 38, o gruodžio mėn. pradžioje — 138. Jie veikia visuose Respublikos rajonuose²⁶.

S. Kruglovas pranešime informuoja apie tas priemones, kurių jis jau ėmėsi atvykęs į Lietuvą, vadovaudamasis „Jūsų asmeniniais nurodymais“. Tai VRLK kariuomenės dalinių perdislokavimas į ginkluoto pasipriešinimo labiausiai apimtus rajonus; 3-iojo Baltarusijos ir 1-ojo Pabaltijo frontų užnugario apsaugos ir Lietuvos pasienio apygardos VRLK kariuomenės intensyvesnis panaudojimas; VRLK—VSLK

periferinių organų Respublikoje tolesnis stiprinimas, siunčiant į apskritis 140 atsiųstų iš kitų sričių operatyvinių darbuotojų. Be to, į visas apskritis nusiųsti vadovaujantieji VRLK—VSLK aparato darbuotojai, kurie atsakingi už visas priemones, likviduojant „pogrindį“ tose apskrityse prasidėjusios akcijos metu. Pranešama, kad duotas nurodymas pradėti apginkluoti partinį-tarybinį aktyvą individualia tvarka, imtasi priemonių toliau stiprinti naikintųjų (stribų) būrius²⁷.

Tačiau S. Kruglovui atrodė, jog minėtų priemonių dar nepakanka „ginkluotam pogrindžiui“ Lietuvoje įveikti. Todėl jis prašo L. Berijos sankcijos papildomoms priemonėms. Cituojame patį dokumentą:²⁸

**„Visiškai slaptai
Priimta „VČ“**

Iš Vilniaus

Maskva,
TSRS VRLK — draugui Berijai L.P.

Tarnybinis pranešimas

apie lietuviškąją nacionalistinę pogrindį
ir priemones likviduojant ginkluotas gaujas Lietuvos teritorijoje

/.../ Prašau Jūsų sankcijos šioms priemonėms:

1. Organizuoti aktyvių gaujų dalyvių šeimų, šeimų, okupacijos metu atvykusių į Lietuvą iš Vokietijos, ištikimybės Tėvynei laužytojų šeimų, išdavikų, tarnavusių vokiečių baudžiamuosiuose organuose, nacionalistinių organizacijų narių šeimų trėmimą į Sibirą.

Trėmimą vykdyti tvarka, nustatyta tremiant aktyvių ounininkų (OUN — ukrainiečių tautinė organizacija. — H.Š.) šeimas, vėliau trėmimus patvirtinant TSRS VRLK Ypatingojo pasitarimo nutarimu.

2. Siekiant pakrikdyti ginkluoto pogrindžio dalyvius, išleisti Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo ir Vyriausybės kreipimąsi į banditinių gaujų dalyvius, siūlant savanoriškai ateiti kaltės išpažinti, atiduoti ginklus, nutraukti bet kokią kovą prieš tarybų valdžią, pažadant jiems visišką neliečiamybę. Priešingu atveju jie bus represuoti, šeimos išstremtos, turtas konfiskuotas.

Kreipimąsi išspausdinti kaip atsišaukimą ir platinti Lietuvos TSR kaimuose.

Kreipimuisi aiškinti ir politiniam darbui tarp gyventojų dirbti komandiruoti į valsčius ir kaimus CK, Liaudies Komisarų Tarybos, Aukščiausiosios Tarybos, komjau-

nimo CK, komisariatų, partijos apskričių komitetų ir apskričių vykdomųjų komitetų darbuotojus.

3. Šukuodami miškus ir tikrindami dokumentus, VRLK—VSLK organai sulaiko daugybę nelegalų ir šaukimo vengiančių asmenų, kurie paprastai gabenami į rajonų karinius komisariatus, o iš ten be parengtinės filtracijos siunčiami į Raudonosios armijos eiles arba vėl pereina į nelegalią padėtį.

Manau, kad tikslinga organizuoti prie Lietuvos TSR VRLK specialų filtracinį punktą, kur nustatyta tvarka visi sulaikytieji būtų patikrinti, nustatant, kurie iš jų yra banditai; okupantų rėmėjai ir kiti antitarybiniai elementai turi būti siunčiami į specialius VRLK lagerius, kiti areštuoti ir teisiami.

4. Turėdami galvoje, kad dauguma lietuvių yra katalikai ir kad gyventojams kunigų autoritetas yra labai didelis, manome, jog tikslinga patraukti į savo pusę autoritetingus vietinius katalikų dvasininkus ir dirbti tarp gyventojų patriotinį darbą mums reikiama kryptimi, nes yra visos galimybės šiam tikslui panaudoti katalikų bažnyčios valdytoją Jokūbauską (turi būti: Kauno arkivyskupijos valdytoją S. Jokūbauskį. — *H.Š.*) ir Vilniaus arkivyskupo padėjėją vyskupą Reinį (arkivyskupą M. Reinį. — *H.Š.*)

5. 8 km nuo Kauno formuojamas VRLK pasienio pulkas, kuris yra TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro rezerve.

Prašau Jūsų sankcijos jį panaudoti banditinių grupių likvidavimo operacijose, įgyvendinant parengtą priemonių planą.

TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
Kruglovas

1944.XII.13, 10 val.

Priėmė: Sidliarevičius (parašas)

Perdavė: drg. Kruglovas“.

L. Berija sankcionuoja visas S. Kruglovo išvardytas priemones.

Ši pacituota specialaus pranešimo dalis mums turbūt yra svarbiausia ta prasme, jog labai vaizdžiai ir argumentuotai parodo, kas buvo tikrieji socializmo kūrimo ir kovos su tautinio pasipriešinimo judėjimu „architektai“, kieno rankose buvo sukoncentruota reali valdžia stalinizmo metais.

1945 m. vasario 10 d. buvo paskelbtas Lietuvos TSR vyriausybės kreipimasis „Į lietuvių tautą“ — siekiant kuo greičiau likviduoti „ginkluotą pogrindį“, jo dalyviams buvo paskelbta amnestija²⁹.

1945 m. birželio 14 d. Kauno arkivyskupijos valdytojas prelatas S. Jokūbauskis parašė kreipimąsi į tikinčiuosius, kuris buvo paskelbtas spaudoje ir atskirai išplatint-

tas. Kreipimesi buvo siūloma „ginkluoto pagrindžio“ dalyviams nutraukti pasipriešinimą, išeiti iš miškų ir išpažinti savo kaltę³⁰. Po trijų mėnesių, tiesa, daug abstraktesnio turinio kreipimąsi parašė ir Vilniaus arkivyskupas M. Reinys.

1945 m. pavasarį prasidėjo vokiečių tautybės Lietuvos gyventojų, o vasarą ir lietuvių trėmimas, remiantis TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro L. Berijos įsakymais. Buvo įvykdytos ir kitos S. Kruglovo rekomendacijos.

Tačiau grįžkime prie operacijos.

1944 m. gruodis prasidėjo be sniego, bet buvo šaltas. Laukiant sniego, kad būtų geriau fiksuojami persekiojamųjų pėdsakai, operacijos terminai buvo kiek nukelti. Operacija prasidėjo gruodžio 10 d.

„/.../ Nuo gruodžio 10 d. visose Lietuvos apskrityse vykdomos karinės čekistinės operacijos ir ištiesai šukuojami miškų masyvai, krečiamos gyvenvietės. Iš viso šioje operacijoje dalyvauja 10 VRLK pulkų.

Apie operacijos rezultatus nuolat pranešinėsiu /.../“ — rašė S. Kruglovas minėtame specialiaame pranešime³¹.

Iš Vilniaus S. Kruglovas reguliariai siunčia L. Berijai vieną po kito tarnybinius pranešimus: gruodžio 14 d. — apie lenkiškąjį tautinį pagrindį ir kovą su ginkluotais jo būriais³²; gruodžio 15 d. — apie padėtį 50-oje lietuviškoje atsargos divizijoje, dislokuotoje Smolensko srities Jarcevo mieste³³; gruodžio 16 d. — apie būtinumą organizuoti Respublikos valsčiuose VRLK skyrius³⁴; gruodžio 25 d. — apie aptiktas 4 pagrindines radijo stotis ir jų perverbavimo dezinformacijos tikslais reikalingumą³⁵. Nuo gruodžio 10-osios kas 5 dienos L. Berijai buvo siunčiami tarnybiniai pranešimai apie pasipriešinimo pagrindžio organizacijų ir ginkluotų būrių likvidavimo eigą Lietuvos teritorijoje. Ant visų minėtų tarnybinių pranešimų yra įvairaus pobūdžio L. Berijos rezoliucijos. Ant gruodžio 15 d. S. Kruglovo tarnybinio pranešimo L. Berija rašo: „Pasiųsti kaip vertą dėmesio drg. Staliniui, Molotovui, Bulganinui, Malenkovui, Smorodinui (generolas pulkininkas Smorodinas Raudonosios armijos Vyriausiosios kariuomenės formavimo ir mobilizacijos valdybos viršininkas. — H.Š.)“³⁶.

Nėra galimybių išanalizuoti ir pateikti visus S. Kruglovo siųstuose dokumentuose užfiksuotus VRLK kariuomenės dalinių susidūrimų ar kautynių su lietuvių būriais aprašymo atvejus. Norima tik pažymėti, kad S. Kruglovo 1944 m. gruodžio 27 d. tarnybiniame pranešime iš Vilniaus L. Berijai iškreiptai minima ir Klepočių akcija. Štai kaip S. Kruglovas interpretuoja šį įvykį (cituojuame ištrauką iš dokumento):³⁷

Iš Vilniaus

TSRS vidaus reikalų liaudies komisarui
Valstybės saugumo generaliniam komisarui
draugui Berijai L.P.

Tarnybinis pranešimas

Apie banditizmo ir antitarybinio pagrindžio likvidavimo eigą
Lietuvos TSR teritorijoje
1944 m. gruodžio 20—25 dienomis.

Laikotarpiu nuo 1944 m. gruodžio 20 d. iki gruodžio 25 d. VRLK—VSLK organai įvykdė 74 karines čekistines operacijas.

Minėtų operacijų metu buvo sutriuškinta 31 banditų grupė: nukauti — 427, paimti — 492, legalizuoti 33 banditai.

Pateikiame ataskaitiniu laikotarpiu labiausiai būdingus banditų grupių likvidavimo faktus: /.../

Gruodžio 23 d. Merkinės valsčiuje Klepočių, Ryliškių, Lizdų, Živilčiškės, Siškų[?], Krikštonių kaimų rajone per dviejų dienų susidūrimus su smulkiomis banditų grupėmis buvo užmušti 43 ir paimti 3 banditai. Mūšio metu iš banditų paimta: rankinių kulkosvaidžių — 1, prieštankinių ginklų — 1, automatų — 1, šautuvų — 1, pistoletų — 1, dėžių su granatomis — 1.

Be to, sudegusiuose namuose, iš kurių banditai šaudė, rasti sudegę: 1 sunkusis kulkosvaidis, 4 automatai ir 3 šautuvai. Miške sunaikintos 3 aptiktos banditų žemės /.../.

Priemonės vykdant Jūsų nurodymus tęsiamos.

TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas
Valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras
Kruglovas

Perdavė: Ciplenkovas
Priėmė: Sidliarevičius (parašas)
44.XII.27".

Vienas didžiausių šios VRLK kariuomenės operacijos pasiekimų — 1944 m. gruodžio 29 d. prie Raudondvario buvo nukautas karinės pasipriešinimo organizacijos — Lietuvos laisvės armijos (LLA) įkūrėjas ir vadovas K. Veverskis.

Dvidešimt dienų trukusi VRLK—VSLK karinė čekistinė operacija — likviduoti Lietuvos ginkluotą pasipriešinimą baigėsi gruodžio 31 d.³⁸ Kareiviai grįžo į įgulas, kareivines. S. Kruglovas išvyko į Maskvą. Abi kovojančios pusės operacijos metu patyrė didelių nuostolių.

Kaip matyti iš represinių struktūrų dokumentų, vien per paskutinįjį 1944 m. gruodžio mėn. dekadą, vykdant karinę čekistinę operaciją, represinės struktūros patyrė tokius nuostolius: buvo nukauti 4 ir sužeisti 5 VRLK—VSLK darbuotojai; nukauti 25 ir sužeisti 53 VRLK kariuomenės kareiviai ir karininkai bei nukauti 2 naikintojų batalionų kovotojai. Tie patys šaltiniai teigia, kad per tą patį laikotarpį buvo nukauti 985 „ginkluoto pogrindžio“ kovotojai³⁹.

Šioje kovoje kol kas nugalėtojų nebuvo. Dar laukė ilgi ir kruvini mūšiai.

1944—1945 m. žiemos šalčiai, sniegas trukdė manevruoti VRLK kariniams daliniams, todėl nebuvo ir norimų rezultatų. Be to, Lietuvoje dislokuoti VRLK kariniai daliniai, daugiausia suformuoti ir atvykę iš pietinių TSRS rajonų, nebuvo reikiamai pasirengę vykdyti baudžiamąsias akcijas žiemos sąlygomis, ypač miškinguose rajonuose. Tą žiemą Lietuvoje VRLK kariniai daliniai tam tikru mastu susidūrė su 1939—1940 m. „suomiškuoju“ variantu.

Žiema nebuvo palankus metas ir ginkluoto pasipriešinimo būriams. Kovotojai taip pat buvo linkę žiemą praleisti miškuose žeminėse ar ūkininkų sodybose įrengtose slėptuvėse. Iš kilo sunkumų apsirūpinant maistu. Partizanai nebuvo kaip reikiant pasirengę koviniams veiksams žiemos sąlygomis. Tai buvo jų pirmoji kovos žiema.

Iš oficialių baudžiamųjų organų dokumentų matyti, jog VRLK kariuomenės daliniai, 1944 m. atvykę į Lietuvą, sistemingai ir metodiškai slopino partizaninį pasipriešinimą krašte. Per tų metų antrąjį pusmetį jie surengė 870 karinių čekistinių operacijų, kurių metu sunaikino 134 būrius ir grupes, nukovė 2436 partizanus. Nors šie duomenys gali būti gerokai padidinti (karo metais prieš nuostolius paprastai visada didinami), tačiau jie leidžia susidaryti bendrą vaizdą.

Iš tų pačių dokumentų žinomi ir kitos pusės (pirmiausia pačių baudėjų) nuostoliai. Grafoje „Mūsų nuostoliai nuo banditinių grupių veiklos“ nurodoma, kad 1944 m. žuvo iš viso 582 žmonės, iš jų: „partinio-tarybinio aktyvo“ — 253, VRLK—VSLK darbuotojų — 35, kareivių — 45, valstiečių, darbininkų, tarnautojų — 249. Grafoje „Mūsų nuostoliai vykdant karines čekistines operacijas“ nurodoma: žuvo iš viso 93 žmonės, iš jų: VRLK—VSLK darbuotojų — 18, kareivių — 47, „naikintojų“ — 13, „partinio-tarybinio aktyvo“ — 15⁴⁰.

Nors frontas jau pasitraukė už Respublikos ribų, tačiau kraujas tebesiliejo Lietuvos žemėje.

Abi pusės kaupė jėgas būsimiems 1945 m. pavasario ir vasaros mūšiams.

1945 m. vasaros baudžiamoji operacija

Vyriausioji TSRS VRLK ir VSLK vadovybė, rengdama slopinimo akcijas, kas kart siūsdavo savo atstovus, kurie vietoje kontroliavo, kaip vykdomi priimti sąjunginiai nutarimai, ir kartu tiesiogiai vadovavo baudžiamosioms operacijoms. Ne išimtis buvo ir 1945 m. vasara, kai į Lietuvą atvyko du TSRS VRLK ir VSLK pavaduotojų rango pareigūnai.

Kaip jau buvo minėta, TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro 4-asis pavaduotojas generolas pulkininkas Arkadijus Apolonovas buvo kartu ir vyriausias VRLK sistemai priklausiusios kariuomenės viršininkas. Jis tiesiogiai pats dalyvaudavo ten, kur būdavo sutelkiama daug VRLK kariuomenės, kur, sprendžiant saugumo organams keliamus uždavinius, svarbiausias vaidmuo tekdavo kariniams daliniams, jų vykdomoms operacijoms.

TSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas valstybės saugumo 2-ojo rango komisaras Bogdanas Kobulovas, kaip ir Vladimiras Dekanozovas, gerai pažinojo L. Beriją, nes jie kartu dirbo Gruzijoje. Iškeltas L. Berijos, jis sulaukė jo likimo — abu kartu buvo nuteisti ir sušaudyti.

Kadangi TSRS—Vokietijos karo veiksmai pasibaigė, VRLK—VSLK vadovai turėjo galimybę mesti papildomas jėgas ir išbandyti naują taktiką kovojant su partizanais Lietuvoje. Juo labiau kad saugumo organų disponuojamuose dokumentuose buvo užfiksuota, jog „/.../ naujo karo kilimo atveju ginkluotas pagrindis organizuos sukilimą Raudonosios armijos užnugaryje“⁴¹.

1945 m. gegužės mėn. saugumo organai pradėjo rengtis eilinei kovos su Lietuvos tautiniu ginkluotu pasipriešinimu kampanijai.

Gegužės mėn. pabaigoje į Vilnių atvyksta A. Apolonovas ir B. Kobulovas su savo aparato darbuotojais. Susipažinę su esama padėtimi, birželio 4 d. jie parengia L. Berijai tarnybinį pranešimą „Apie priemones stiprinant kovą su banditizmu ir antitarybiniu pagrindžiu Lietuvos TSR“⁴², kurio pagrindu rengiamas smulkus būsimosios operacijos planas. Jį pasirašo A. Apolonovas, B. Kobulovas ir I. Tkačenka.

Minėtame dokumente nurodoma, jog „/.../ siekiant sustiprinti kovą su ginkluotu pagrindžiu ir geriau koordinuoti VRLK karinių dalinių veiksmus, visa Lietuvos teritorija nuo birželio 1 d. suskirstyta į 7 operatyvinius sektorius. Jiems paskirti viršininkai:

1. Klaipėdos (Klaipėdos kraštas, Kretingos ir Tauragės aps.) viršininkas — VRLK 95 pasienio būrio vadas pulkininkas Skorodumovas;
2. Marijampolės (Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės ir Lazdijų aps.) — TSRS VRLK Lietuvos pasienio apygardos viršininkas generolas majoras Byčkovskis;
3. Šiaulių (Šiaulių, Telšių ir

Mažeikių aps.) — TSRS Gynybos liaudies komisariato armijos kontržvalgybos „Smerš“ valdybos viršininkas pulkininkas Kurovas; 4. Panevėžio (Panevėžio, Biržų ir Rokiškio aps.) — TSRS VRLK Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos skyriaus viršininkas papulkininkis Karlinas; 5. Kauno (Kauno m., Kauno, Raseinių ir Kėdainių aps.) — Lietuvos TSR valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas pulkininkas Veselovas; 6. Utenos (Utenos, Zarasų, Švenčionių ir Ukmergės aps.) — Lietuvos TSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas, komisaras Kapralovas; 7. Vilniaus (Vilniaus m., Vilniaus, Trakų ir Alytaus aps.) — Lietuvos TSR VSLK 2-os valdybos viršininkas, papulkininkis Rudyko /.../“⁴³.

Operatyvinių sektorių viršininkams operacijos metu tapo pavaldūs konkrečiai apibrėžtoje teritorijoje veikę vietiniai VRLK—VSLK organai bei komandiruoti operatyviniai darbuotojai, o operatyviniu požiūriu — ir sektoriaus teritorijoje dislokuoti VRLK kariniai daliniai.

Rengiantis operacijai, buvo perdislokuojami ir VRLK vidaus bei pasienio kariuomenės daliniai, esantys Lietuvos VRLK dispozicijoje. Pirmiausia buvo nutarta po vieną VRLK pulką priskirti kiekvienam operatyviniam sektoriui. Prie Šiaulių sektoriaus buvo priskirtas 261 p., Panevėžio — 25, Kauno — 298, Utenos — 137, Vilniaus — 266 p. (Marijampolėje ir Klaipėdoje nuolat stovėjo 94 ir 95 pasienio pulkai. — *H.Š.*). Kiti — 12, 130 ir 220 — pasienio pulkai kartu su išformuojama Leningrado fronto VRLK užnugario apsaugos kariuomenės valdyba (viršininkas — generolas majoras B. Azyzovas) turėjo sudaryti paslankią taktiniu požiūriu operatyvinę grupę. Ši karinė formuotė pagal iš anksto parengtą planą turėjo vykdyti karines čekistines operacijas įvairiuose operatyviniuose sektoriuose: įvykdžius baudžiamąsias akcijas viename sektoriuje, ji galėjo būti permetama į kitą⁴⁴.

Atrodo, kad VRLK karinių dalinių vykdyti numatytai operacijai — skersai ir išilgai iššukuoti miškus, iškrėsti sodybas — turėjo pakakti, turint galvoje tokią palyginti nedidelę Lietuvos teritoriją. Tačiau Maskvos represinių organų vadovybė manė kitaip. Juk šį kartą buvo keliamas uždavinys (ir tikimasi) galutinai likviduoti partizaninį judėjimą.

Kad planuojama operacija vyktų kuo sėkmingiau, buvo nutarta laikinai, vienam mėnesiui, pervesti į Lietuvą tris pulkus iš Rytų Prūsijoje dislokuotų devynių VRLK kariuomenės pulkų, kurie, kaip nurodoma dokumente, „/.../ turint galvoje, kad Rytų Prūsijoje iš esmės nėra aktyvaus antitarybinio pasipriešinimo, kurio slopinimui būtų reikalingas toks kariuomenės kiekis“⁴⁵. Apskritai šioje operacijoje dalyvavo 20 VRLK įvairių kariuomenės pulkų.

Kad saugumo organų ir VRLK kariuomenės daliniai būtų manevringesni, nutarta prašyti Raudonosios armijos užnugario viršininko (generolo pulkininko N. Chručiovo) priskirti prie Lietuvos vidaus reikalų liaudies komisariato dviem mėnesiams

atskirą autobatalioną (450—500 mašinų) ir aprūpinti jį kuru, turint galvoje 5 užpildymus kiekvienai mašinai per mėnesį⁴⁶.

Kelis šio priemonių plano punktus, mūsų manymu, tikslinga pateikti dokumentaliai⁴⁷.

„Visiškai slaptai

TSRS vidaus reikalų liaudies komisarui
Valstybės saugumo generaliniam komisarui
draugui Berijai L.P.

/.../ Vykdamas Jūsų nurodymus likviduoti Lietuvoje antitarybinę pagrindį ir jo ginkluotas gaujas, organizuoti šias priemones */.../*:

6. Siekiant išaiškinti veikiančių gaujų dislokaciją, jų vadeivas ir materialines technines bazes, iš TSRS VSLK 4-osios valdybos darbuotojų ir Ypatingosios paskirties pulko organizuoti tris operatyvinius 70—80 žmonių būrius, kiekvienam jų sukūrus legendas, kad tai antitarybinės formuotės.

7. Vienu metu su gaujų likvidavimo operacija atlikti:

a) suimti apie 2500 aktyvių antitarybinių elementų, kurie jau užfiksuoti Lietuvos TSR VRLK—VSLK agentūriniuose tyrimuose ir tardymo byloje;

b) organizuoti ir vykdyti vokiečių šnipų, pagrindinių organizacijų vadovų, esančių nelegalioje padėtyje, ir aktyvių vokiškųjų okupantų pagalbininkų, besislapstančių nuo valdžios organų, paiešką ir suėmimą;

c) išstremti iš Lietuvos veikiančių gaujų vadų ir aktyvių dalyvių, pagrindinių organizacijų, esančių nelegalioje padėtyje, vadų ir aktyvių dalyvių, vokiečių šnipų, Tėvynės išdavikų ir aktyvių išdavikų, besislapstančių nuo valdžios organų, arba VRLK—VSLK represuotų, šeimų narius — bendras skaičius iki 20 000.

8. Darbui tarp asmenų, kurie vengia stoti į Raudonąją armiją arba dezertyravo komandiruoti vienam mėnesiui Lietuvos TSR VRKL dispozicijon buvusį Lietuvos karo ministrą Raudonosios armijos generolą leitenantą Vitkauską ir generolą majorą Čepą, dirbančius dėstytojais Maskvoje, Raudonosios armijos aukštojoje karijėje akademijoje */.../*

TSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojas 2-ojo rango komisaras (B. Kobulovas);

TSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas generolas pulkininkas (A. Apolonovas);

TSRS VRLK—VSLK įgaliotinis Lietuvai valstybės saugumo komisaras (I. Tkačenka)“.

Keletas pastabų dėl pateikto dokumento 6—8 punktų. Operatyvinės grupės buvo suformuotos. Jų veiklos nušvietimas — atskiro straipsnio tema. Lietuvos gyventojai buvo pradėti tremti 1945 m. liepos 17 d., remiantis L. Berijos 1945 06 16 telegrafiniu potvarkiu Nr. 323⁴⁸. Bet ne taip, kaip buvo pageidaujama minimame dokumente. Kol kas buvo tremiama, vadovaujantis dar 1944 m. pabaigoje S. Kruglovo pateiktu ir kiek pakoreguotu pasiūlymu — vidutiniškai po 30—50 šeimų iš kiekvienos apskrities. Tuo tarpu B. Kobulovo, A. Apolonovo ir I. Tkačenkos pasiūlymas pradėti praktiškai masinį gyventojų trėmimą buvo įgyvendintas 1948 m. gegužės mėnesį.

Ar buvo tuo metu į Lietuvą atvykę generolai V. Vitkauskas ir A. Čepas ir ar buvo jie panaudoti VRLK—VSLK organų tikslams, nustatyti nepavyko.

Be to, siekiant aktyviau telkti agentūrinę medžiagą, sparčiau ją analitiškai apdoroti ir apskritai aktyvinti ir plėsti agentūrinį darbą Lietuvos pasipriešinimo judėjime, Vilniuje B. Kobulovo ir A. Apolonovo štabe buvo sudarytos penkios operatyvinės grupės: lietuvių pagrindžio agentūriniai tyrimai; lenkų pagrindžio agentūriniai tyrimai; katalikų dvasininkijos agentūriniai tyrimai; nelegalų paieška; tardymas⁴⁹.

Birželio 1 d. operatyvinių sektorių viršininkai pradėjo eiti savo pareigas. Birželio 10 d. Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose buvo surengti zoniniai VRLK—VSLK apskričių ir valsčių vadovaujančių operatyvinių darbuotojų pasitarimai⁵⁰. Birželio 15 d. buvo organizuotas antrasis operatyvinių sektorių viršininkų pasitarimas, kurio metu buvo aptarti dviejų savaitių veiklos rezultatai, išklaudyti VRLK kariuomenės dalinių vadų pranešimai ir numatyti tolesnės veiklos uždaviniai.

Nors operacija buvo numatyta pradėti birželio 10 d., tačiau VRLK kariuomenės daliniai pajudėjo į jiems numatytas dislokacijos vietas jau birželio pirmomis dienomis. Nuo birželio 1 d. L. Berija kas 10 dienų, o prasidėjus operacijai — kas 5 dienos, buvo informuojamas apie jos eigą. Pati operacija turėjo būti atlikta per du mėnesius (birželio—liepos mėn.)⁵¹, tačiau dėl visokių komplikacijų tęsėsi dar ir rugpjūčio mėn., kai B. Kobulovas ir A. Apolonovas jau buvo išvykę iš Lietuvos.

Rengiantis operacijai ir nuo pirmųjų jos vykdymo dienų prasidėjo įnirtinga kova tarp partizanų būrių ir VRLK kariuomenės dalinių. Mes neturime galimybių šiame straipsnyje smulkiau išanalizuoti visus L. Berijai pateiktose ataskaitose, kituose išlikusiuose dokumentuose bei literatūroje užfiksuotus VRLK karinių dalinių kautynių, susidūrimų su partizanų būriais 1945 m. vasaros operacijos metu faktus. Tai platesnės studijos objektas. Pateiksime tik porą ištraukų iš birželio 17 d. L. Berijai pasiūsto tarnybinio pranešimo apie operacijos birželio 10—15 d. rezultatus. Dokumente rašoma:

„.../ Per praėjusį penkiadienį įvykdytos 125 karinės čekistinės operacijos, kurių metu buvo likviduota 17 banditų grupių. Jų metu nukauta 217 banditų, paimita gyvų — 329 žmonės.

/.../ Operacijos metu paimta ginklų: minosvaidžių — 1, sunkiųjų ir rankinių kulkosvaidžių — 39, automatų — 57, šautuvų ir pistoletų — 326, granatų — 284, šovinių — 64 770, sprogmenų — 120 kg.

Be to, likviduojant banditų gaujas, paimta: radijo siųstuvų — 1, radijo imtuvų — 1, rašomoji mašinėlė — 1⁵².

Apie savo patirtus nuostolius šiame pranešime baudėjai nerašo. Jų, be abejonės, būta taip pat nemažų.

Yra išlikusi pažyma apie apskritai 1945 m. represinių struktūrų patirtus gyvosios jėgos nuostolius tiek kasdieniniame darbe, tiek ir karinių čekistinių operacijų metu. Iš jos matyti, kad pirmuoju atveju žuvo 85 VRLK—VSLK darbuotojai ir 129 kareiviai, o surengtų karinių čekistinių operacijų metu nukauti 53 VRLK—VSLK darbuotojai ir 232 kareiviai⁵³.

Štai tokia politinės ir ginkluotos kovos fone, vykstant nelygiai kovai tarp baudėjų ir partizanų, baigiasi pirmasis (vykęs Antrojo pasaulinio karo pabaigoje) ir prasideda antrasis pokarinis kovos laikotarpis.

Mūsų jau minėtame 1945 m. birželio 17 d. pranešime L. Berijai susiklosčiusi situacija Lietuvoje apibūdinama taip: „/.../ Tikslinga pažymėti, kad, nepaisant mūsų vykdomų priemonių stiprinant kovą su antitarybinu pagrindžiu Lietuvoje ir jo ginkluotomis gaujomis, lietuviškojo pagrindžio ir „LLA“ banditinių grupių aktyvumas toliau tebeauga /.../“⁵⁴.

Politinė situacija, susiklosčiusi Lietuvoje pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, skyrėsi nuo Latvijos ir Estijos. Tai kėlė didžiulį nepasitenkinimą Tarybų Sąjungos vadovybei. 1945 m. birželio 20 d. M. Suslovas pasiuntė pranešimą VKP(b) CK sekretoriui apie jo vadovaujamo VKP(b) CK biuro Lietuvai veiklą⁵⁵.

Nutarta išklausti A. Sniečkaus pranešimą apie politinę padėtį Lietuvoje. Rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK, išklaęs A. Sniečkaus pranešimą, priėmė nutarimą „Apie Lietuvos KP(b) CK trūkumus ir klaidas vadovaujant partiniam ir politiniam darbui“⁵⁶.

Šis partinis dokumentas kartu buvo direktyvinis nurodymas ir respublikinėms represinėms struktūroms plėsti kovą prieš tautinį pasipriešinimą, jo ginkluotus būrius, slaptas antitarybines organizacijas.

Išvados

1. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje TSRS VRLK—VSLK vadovybė disponuojamos kariuomenės pajėgomis organizavo 3 karines čekistines operacijas, siekdama likviduoti ginkluotą pasipriešinimą Lietuvoje. Pirmajai operacijai — 1944 m.

rugsėjis — vadovavo TSRS VRLK pavaduotojas I. Serovas; antrajai — 1944 m. gruodis — TSRS VRLK pirmasis pavaduotojas S. Kruglovas; trečiajai — 1945 m. birželis—rugpjūtis — TSRS VSLK pavaduotojas B. Kobulovas ir TSRS VRLK pavaduotojas A. Apolonovas.

2. Aptariamam laikotarpiu centriniais ir vietiniams represiniams organams, TSRS VRLK kariniams daliniams dar nepavyko įgyvendinti užsibrėžto strateginio uždavinio — nuslopinti pasipriešinimą ir „ginkluoto pogrindžio“ veiklą Lietuvoje.

3. Pateikti faktai ir dokumentai leidžia padaryti svarbią išvadą, kad TSRS VRLK kariuomenė ir represinės struktūros buvo vienintelė reali jėga, kuria galėjo tuo metu remtis centriniai ir respublikiniai tarybiniai valdžios organai resovietizuojant Lietuvą.

4. 1945 m. Lietuvoje susidarė paradoksali situacija. Partizanų būrių kova, anti-tarybinio pasipriešinimo nemažėjimas skatino represinius organus didinti VRLK kariuomenės ir baudžiamųjų operacijų kiekį. Savo ruožtu dėl įvairių represinių struktūrų baudžiamųjų akcijų (nušauti partizanai, jų lavonų išniekinimai, gyventojų suėmimai, parodomieji teismai, gyventojų trėmimai) partizanų gretas nuolat papildydavo nauji kovotojai.

Gauta 1995 m. lapkričio mėn.

¹ K. Girnius, *Partizanų kovos Lietuvoje*, V., 1990; K. Rakūnas *Klasių kova Lietuvoje*, V., 1976; С. Ваушасов, *На тревожных перекрестках: Записки чекиста*, Москва, 1988.

² A. Anušauskas *Lietuvių tautos pasipriešinimo judėjimas 1944—1953 m.*, *Mokslas ir Lietuva*, 1991, nr. 3; E. Grunskis, Vetrovo divizija, *Pasaulis*, 1990, Nr. 23.

³ *Laisvės kovų archyvas*, K., 1995, nr. 14, Nr. 15; Žr. taip pat: *Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose*, Vilnius—Kaunas, 1994.

⁴ Список руководящих работников НКВД Союза ССР на 1 октября 1944 г. *RFVA*, f. 9401s., ap. 1s., b. 2000, l. 172.

⁵ О проведении сплошной проверки населенных пунктов, ж/д станций и лесных массивов в тылу 3-го Белорусского фронта в период с 1 по 8 сентября, ten pat. f. 9401s., ap. 1s., b. 1999, l. 136.

⁶ Служебное письмо Л. Берии от 25 10 44 г. НКВД Лит. ССР тов. Барташунас и НКГБ Лит. ССР тов. Гузавичюс, ten pat, f. 9478s., ap. 1s., b. 102, l. 222.

⁷ 16 07 1944. Наркому Внутренних Дел Союза ССР тов. Берии Л.П., ten pat. f. 9401s., ap. 1s., b. 1998, l. 100.

⁸ 13 07 1944. Народному комиссару Внутренних Дел СССР товарищу Берии Л.П., ten pat, l. 85.

⁹ Начальнику отдела НКВД СССР по борьбе с бандитизмом, комиссару 3 ранга тов. Леонтьеву, ten pat, f. 9478s., ap. 1s., b. 102, l. 180; Žr. taip pat. E. Grunskis, Vetrovo divizija, *Pasaulis*, 1990, nr. 23, p. 8.

¹⁰ Докладная записка начальника Погранвойск НКВД генерала лейтенанта Стаханова народному комиссару Внутренних Дел Союза ССР товарищу Берии Л.П., ten pat, f. 9401s., ap. 1s., b. 20, l. 194; *Краснознаменный Прибалтийский пограничный*, Рига, 1983, с. 176.

¹¹ Справка начальника войск НКВД СССР по охране железных дорог генерала лейтенанта Филиппова начальнику секретариата НКВД СССР Т. Мамилову, *ten pat.*, b. 23, l. 20.

¹² Донесение зам. начальника конвойных войск НКВД СССР полковника Спасенко заместителю Народного Комиссара Внутренних Дел СССР комиссару госбезопасности 2 ранга тов. Круглову от 21 июля 1944 г., *ten pat.* b. 22, l. 42.

¹³ Донесения генерал лейтенанта Стаханова Народному комиссару внутренних дел Союза ССР товарищу Берии Л. П. от 8 августа 1944 г., *ten pat.*, b. 18, l. 124.

¹⁴ Заместителю Народного комиссара внутренних дел СССР комиссару госбезопасности 2 ранга тов. Серову, начальнику внутренних войск НКВД СССР генерал-лейтенанту тов. Шередега. Боевое донесение от 05 09 44 г., *ten pat.*, b. 19, l. 25.

¹⁵ Москва, НКВД СССР тов. Берия.—Серов. 28.VII.44 г., *ten pat.*, f. 9401s., ap. 1s., b. 1998, l. 174.

¹⁶ Докладная записка тов. Серова от 14 09 44 г. Наркому Внутренних дел Союза ССР тов. Берии о проведении сплошной проверки населенных пунктов, железнодорожных станций и лесных массивов в тылу 3-го Белорусского фронта в период с 1 по 8 сентября, *ten pat.*, f. 9401s., ap. 1s., b. 1999, l. 135.

¹⁷ *Ten pat.*, l. 137.

¹⁸ *Tarybų Lietuva Didžiąjame Tėvynės kare.* V., 1975, p. 205.

¹⁹ Докладные записки об агентурно-оперативной работе на территории Литовской ССР, *ten pat.*, f. 9401, ap. 1, b. 75, l. 28.

²⁰ Заместителю Наркома Внутренних Дел Союза ССР комиссару г/б 2 ранга тов. Серову, *ten pat.*, l. 195.

²¹ Наркому ВД Лит. ССР комиссару г/б Барташунас, Наркому ГБ Лит. ССР комиссару г/б Гузавичюс — НКВД Союза ССР генеральный комиссар г/б Л. Берия, 10.XI.44 г. № 1208/б, f. 9401, ap. 1, b. 75, l. 213—214.

²² *Ten pat.*, l. 213.

²³ *Ten pat.*, l. 214.

²⁴ *Ten pat.*

²⁵ Докладная записка о литовско-националистическом подполье и мероприятиях по ликвидации вооруженных банд на территории Литвы, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 102, l. 386.

²⁶ *Ten pat.*, l. 393.

²⁷ *Ten pat.*, l. 394—395.

²⁸ *Ten pat.*, l. 396.

²⁹ *I lietuvių tautą.* V., 1945, p. 19.

³⁰ J. Aničas. *Socialinis politinis katalikų bažnyčios vaidmuo Lietuvoje 1945—1952 metais.* V., 1975, p. 80.

³¹ *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 102, l. 394.

³² Докладная записка о польском националистическом подполье в Литве и мероприятия по борьбе с польскими бандитами, *RFVA*, f. 9401s., ap. 1s., b. 2001, l. 130.

³³ О сформировании 50-й запасной литовской дивизии в гор. Ярцево, Смоленской области, *ten pat.*, l. 145.

³⁴ Докладная записка об организации волостных аппаратов НКВД Литовской ССР, *ten pat.*, l. 157.

³⁵ Об обнаружении контразведочной службой НКГБ СССР четырех действующих радиостанций под связь с немецкими радиостанциями в г. Лодзь, Познань, *ten pat.*, l. 278.

- ³⁶ Ten pat, l. 147.
- ³⁷ Докладная записка о ходе ликвидации бандитизма и антисоветского подполья на территории Литовской ССР за время с 20 по 25 декабря 1944 г., ten pat, f. 9478s., ap. 1s., b. 102, l. 427—433; žr. taip pat E. Grunskis Kas degino Klepočius, *Pasaulis*, 1990, Nr. 24, p. 17—19.
- ³⁸ Докладная записка о проделанной работе НКВД и НКГБ Литовской ССР за время с 20-го декабря 1944 г. по 1 января 1945 г., ten pat, l. 481.
- ³⁹ Ten pat, l. 483.
- ⁴⁰ Справка о наличии банд проявлений и проведении чекистско-войсковых операций, *RNIC*, f. 597, ap. 1, b. 7, l. 88—90.
- ⁴¹ Справка об активизации буржуазно-националистических банд и мерах усилении борьбы с ними, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 440, l. 2.
- ⁴² О мероприятиях по усилению борьбы с бандитизмом и антисоветским подпольем в Литовской ССР, ten pat, f. 9478s., ap. 1s., b. 440, l. 3.
- ⁴³ Ten pat, l. 10.
- ⁴⁴ Ten pat.
- ⁴⁵ Ten pat, l. 11.
- ⁴⁶ Ten pat, l. 12.
- ⁴⁷ Ten pat, l. 11.
- ⁴⁸ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945—1952 m.: Dokumentų rinkinys*, V., 1994, p. 122.
- ⁴⁹ Докладная записка о ходе борьбы с бандитизмом и антисоветским подпольем в Литовской ССР, *RFVA*, f. 9478, ap. 1, b. 440, l. 18.
- ⁵⁰ Ten pat, l. 13.
- ⁵¹ О мероприятиях по усилению борьбы с бандитизмом и антисоветским подпольем в Литовской ССР, *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 440, l. 10.
- ⁵² Народному Комиссару Внутренних Дел Союза ССР Генеральному Комиссару Государственной Безопасности товарищу Берии Л. П., ten pat, l. 25—26.
- ⁵³ *RNIC*, f. 597, ap. 1, b. 7, l. 88—90.
- ⁵⁴ *RFVA*, f. 9478s., ap. 1s., b. 440, l. 29.
- ⁵⁵ Секретарю Центрального комитета ВКП(б) товарищу Сталину И. В., *RNIC*, f. 597, ap. 1, b. 2, l. 1.
- ⁵⁶ *Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža*, t. 3, V., 1985, p. 137.

Summary

HENRIKAS ŠADŽIUS

MILITARY-CZECHIST OPERATIONS OF THE USSR NKVD—NKGB ARMY IN LITHUANIA AT THE END OF WORLD WAR II

At the end of World War II the governing body of NKVD—NKGB of the USSR with the help of armed forces which were at their disposition organized 3 military—czechist operations aimed at liquidation of armed resistance in Lithuania. The first operation — September of 1944 — was headed by deputy of NKVD of the USSR. S. Kruglov, second — December of 1944 — first deputy S. Kruglov, third — June—July of 1945 — deputy of NKGB of the USSR B. Kobulov and deputy of NKVD of the USSR A. Apolonov. By that time central and local repressive organs, units of NKVD of the USSR, had not yet managed to complete the strategical task — to oppress the resistance and armed underground activity in Lithuania.

The presented facts and documents allow to come to a general conclusion that the army of NKVD of the USSR and repressive structures represented the only real force on which the central and republican bodies of Soviet power could lean while implementing the resovietization of Lithuania. Struggle of underground armed units and persisting anti-Soviet resistance induced the repressive organs to increase in Lithuania the number of military-czechist operations carried out by NKVD army and security organs. In its own turn, punitive actions (killing of partisans, outrage upon their bodies, arrests of population, deportations, demonstration trials, etc.) replenished the ranks of armed underground fighters.